

природа – не лише джерело матеріальних благ і здоров'я, але й джерело творчого натхнення, духовного розвитку людини, її емоційного життя і культури.

“Гадаємо, – писав В.Сухомлинський, – що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо” [5].

Одним з головних завдань екологічного виховання є формування в учнів світогляду майбутнього господаря. У розв'язанні цього складного, відповідального завдання основну роль має відігравати школа.

Серед важливих передумов ефективності процесу становлення екологічної культури школярів доцільно виділити такі, як визначення і застосування актуальних методів виховного впливу на учнів. До них слід віднести методи переконання, вправ в екологічних діях, індивідуальні і колективні роботи творчого характеру, дослідницько-пошукові методи тощо.

Отже, тільки шляхом формування у підростаючого покоління екологічної культури ми можемо запобігти загрози існування людства. Виховуючи в кожного окремого члена суспільства любов, повагу до оточуючого середовища, ми не тільки сприяємо збереженню навколишньої краси, а й збагачуємо красу внутрішню.

Аналіз педагогічного досвіду також переконує, що навчально-виховний процес школи спрямований перш за все на розвиток інтелектуальної сфери особистості (формування екологічних знань, умінь і навичок), тоді як почуття, потреби, мотиви, установки учнів відносно природи часто залишаються поза увагою. У педагогічній практиці не приділяється достатньої уваги ціннісного ставлення до природного середовища. Під час спостережень увага дітей переважно зосереджується на знаннях, які потрібно засвоїти. Отже, виникає протиріччя між вагомністю ціннісно-емоційних ставлень учнів до природи і недооцінкою в процесі навчально-виховної роботи з ними, ціннісного фактору. Це зумовлює актуальність і доцільність наукового пошуку шляхів і засобів формування у школярів ціннісного ставлення до природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна – XXI століття) // Освіта. – 1993. – № 44-46. – С. 2-12
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі виховання // Молодь і закон: Збірник нормативних документів з проблем виховання студентської молоді (за ред. Н.І. Косаревої.) – К.: ІЗМН, 1997. – 352 с.
3. Концепція екологічної освіти України: Затверджена рішенням колегії Міністерства і науки України (протокол № 13/6 – 19 від 20.12.2001 р.) – 23 с.
4. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С.24-27.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”. – 2001. – 528 с.
6. Отношения школьников к природе / Под ред. И.Д. Зверева и И.Т. Суравегиной. – М.: Педагогика. – 1988. – 128 с.

УДК 379.8

Яцула Т.В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ У КЛУБНОМУ ОБ'ЄДНАННІ ШКОЛЯРІВ

Педагогічний процес у сфері дозвілля школярів у даний час передбачає наявність ефективного за своїми шляхами спілкування, що, ґрунтуючись на вікових, індивідуальних

потребах учнів підліткового і старшого шкільного віку, реалізує концепцію педагогічної підтримки, педагогічного супроводу розвитку особистості.

Проблема спілкування одна з найбільш розроблених у філософському, соціально-психологічному, педагогічному аспектах.

Поняття спілкування використовувалося для обґрунтування положення про соціальну обумовленість, опосередкованість психіки людини, соціалізації особистості. Так, у концепції вищих психічних функцій Л.С.Виготського спілкування займає центральне місце, воно розглядається як важливий фактор психічного розвитку людини, умова її саморегуляції. Психіка в поглядах науковця є зліпок із соціального, результат інтеріоризації, перетворення соціальних інтерпсихічних відносин людей у інтрапсихічну освіту [3: 13]. Ідея опосередкованості всієї системи відносин людини до буття його відносинами з іншими людьми, спілкуванням з ними одержує філософсько-теоретичне обґрунтування в працях С.Л.Рубінштейна [7: 39]. Роль спілкування як засобу залучення особистості до суспільних знань, засвоєння суспільного досвіду, умови розвитку мислення підкреслюється А.Н.Леонтьєвим. “Здатність логічного мислення, відзначає А.Н.Леонтьєв, може бути тільки результатом оволодіння логікою – цим об’єктивним продуктом суспільної практики людства. У людини, що живе з раннього дитинства не стикаючись з об’єктивними формами, у яких утілена людська логіка і поза спілкуванням з людьми, процеси логічного мислення не можуть сформуватися, хоча б він зустрічався безліч разів з такими проблемними ситуаціями, пристосування до яких вимагає формування саме цієї здатності” [5: 67]. У працях Б.Г.Ананьєва спілкування виступає як одна з форм життєдіяльності, умова соціальної детермінації розвитку особистості, формування психіки людини [1].

Фундаментальні дослідження А.А.Бодалева, А.В.Кан-Калика, А.В.Мудрика, Н.Е.Щуркової і ін. присвячені психології і педагогіці спілкування. Феномен спілкування в дитячому середовищі розглядався з різних позицій; особливості міжособистісних відносин (Я.Л.Коломинський, Л.І.Новикова), спілкування в процесі особистісно орієнтованого виховання (І.Д.Бех, О.В.Бондаревська, О.С.Газман, Н.Б.Крилова й ін.); спілкування як фактор виховання (А.В.Киричук, А.В.Мудрик, Н.Е.Щуркова й ін.) Не менш інтенсивно розробляються проблеми спілкування в аспекті вчитель-вихователь – учні (І.Д.Бех, А.А.Бодалев, А.Н.Бойко, В.А.Кан-Калик, А.А.Леонтьєв, В.А.Сластьонін і ін.)

Теоретичний аналіз стану проблеми показав, що при всій розмаїтості і глибині досліджень, педагогічні умови реалізації виховних можливостей спілкування в клубному об’єднанні дозвілєвого спілкування школярів ще не були предметом спеціального вивчення, хоча воно істотно впливає на самоусвідомлення, самоствердження, самореалізацію особистості. З огляду на актуальність проблеми, з одного боку, теоретичну і практичну її нерозробленість, з іншого, метою статті є аналіз педагогічних умов реалізації виховних можливостей спілкування в сфері дозвілля школярів.

Об’єднання підлітків і учнів старшого шкільного віку є природним, індивідуально-необхідним утворенням у процесі розвитку дитини, про що пишуть усі дослідники цього вікового періоду (Л.І.Божович, Л.С.Виготський, І.В.Дубровіна, І.С.Кон, Д.І.Фельдштейн і ін.)

Л.І.Божович підкреслювала, що в психічному розвитку дитини визначальним є не тільки характер його провідної діяльності, але й характер тієї системи взаємин з оточуючими її людьми, у яку вона вступає на різних етапах свого розвитку [2].

Спілкування підлітків і старшокласників з однолітками і дорослими є найважливішою психологічною умовою їхнього особистісного розвитку. Невдачі в спілкуванні призводять до внутрішнього дискомфорту, компенсувати який не можуть ніякі об’єктивні високі показники в інших сферах їхнього життя і діяльності, що впливає в цілому і на їхнє майбутнє.

Спілкування суб’єктивно сприймається підлітками і старшокласниками як щось особистісно дуже важливе: про це свідчать їхня підвищена увага до форми спілкування, його тональності, довірливості, спроби осмислити, проаналізувати свої взаємини з однолітками і дорослими. Спілкування з однолітками – необхідна умова психічного й особистісного розвитку дитини на всіх етапах онтогенезу, але воно виконує свою функцію тільки тоді, коли

в дитини одночасно є спілкування з “нормальним” (розумним, доброзичливим і морально вихованим) дорослим. Саме в такому спілкуванні відбувається перевірка і розуміння тих цінностей, що формуються в середовищі однолітків. Саме в спілкуванні зі старшими дитина засвоює цілісну систему моральних та інших цінностей і ідеалів, типових для даного суспільства і специфічного соціального середовища. У старшому шкільному віці або ранній юності спілкування з дорослими набуває доленосного значення в зв'язку з виникаючими у старшокласників проблемами перспективного життєвого самовизначення [6: 7].

На жаль, сфера дозвілля школярів позбавлена конструктивного, індивідуально-орієнтованого розвиваючого спілкування. Ця сфера життєдіяльності, розвитку підлітка, старшокласника пущена на самоплив. Тому перед учителем-вихователем постає складне завдання; спеціально організувати простір спілкування в сфері дозвілля учнів підліткового і старшого шкільного віку в якому; а) задовольняються соціокультурні інтереси учнів, б) реалізуються вікові потреби (усвідомлення себе, своїх можливостей, здібностей, інтересів), в) формуються особистісні сенси життя, г) створюється атмосфера співробітництва, довіри.

Першим кроком в організації спілкування в просторі дозвіллевих інтересів підлітків і старшокласників повинне стати вивчення соціокультурного світу сучасного підлітка, старшокласника, що знаходить висвітлення в змісті, формах субкультури. І, отже, першою умовою ефективності спілкування в клубному об'єднанні дозвіллевого спілкування є наявність емпатійних здібностей у педагога-вихователя; здатності емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншого; здатності розпізнавати емоційні стани іншого і думкою переносити себе в його думки, почуття, дії; здатності вибирати адекватну емпатичну відповідь на переживання іншого, використовувати необхідні способи взаємодії. Емпатія допомагає більш успішно робити висновки про особливості підлітків, старшокласників, більш продуктивно використовувати уяву для пророкування ситуації, повніше і точніше будувати картину світу іншої людини. Об'єкт емпатії набуває при цьому можливість для саморозкриття, знаходить підтвердження своєї цінності і значимості, утверджується у своїй позитивній самооцінці. Саме емпатійні здатності особистості дають можливість учителеві-вихователеві включитися в повноцінний функціонуючий діалог.

Будучи більш розвиненою формою спілкування діалог укладає в собі наступну структуру: суб'єкти діалогу, предмет обговорення, простір дії, час дії і т.д. Кожний з елементів має свої якісні особливості [4: 133].

По-перше, у характеристиці суб'єкта діалогу специфічного значення набуває введення в інтерпретацію особистості другої позиції, де “вона виступає як ідеальна представленість індивіда в інших людях, як його інобуття в них”. В.А.Петровський наводить глибокі за своєю суттю слова А.Н.Леонтьєва, сказані ним під час однієї з їхніх бесід: “Я знаходжу, маю своє “Я” не в самому собі (його інші знаходять у мені), а в інших, в іншому, існуючому поза мною – у співрозмовнику, в улюбленій, у природі...” [4: 137].

По-друге, у діалог вступають суб'єкти як носії певних цінностей, які вони намагаються зберегти в процесі його здійснення. Вони захищають свої цінності при постійному відтворенні ситуації пошуку істини і поглибленні взаєморозуміння, обговоренні і прийнятті цінностей іншого. Суб'єкти не просто спілкуються, а виявляють особливий простір співтворчості.

По-третє, діалог припускає не просто будь-який простір і тему спілкування, а позиційне оформлення рівноправних партнерських відносин суб'єктів, що суб'єктивно підходять до обговорення проблемних ситуацій у просторі діалогу і проявляють у ньому свою індивідуальність.

По-четверте, обговорення проблеми в діалозі не зводиться до розуміння її, а вимагає свого роду духовного освоєння предметного поля і мотивуючого пояснення відносини до обговорюваних цінностей. У процесі діалогу індивідуум користується системою доказів, підшуковуючи нові засоби для розширення своїх можливостей дійсної і діючої участі в ньому, і збільшує поле свого доказового інтелекту, піднімаючи “себе над собою”. Тому діалог, під

час якого кожний впливає не тільки на іншого, але й на зміну себе, забезпечує основу особистісного самоствердження суб'єкта.

По-п'яте, діалог – це розв'язання внутрішніх протиріч у свідомості суб'єкта в пошуках конструктивних рішень. “Здійснюючи” у діалозі (у новому розумінні предмета, що обговорюється), суб'єкт “росте”, піднімається на нову ступінь.

У діалозі відбувається наближення і дотик двох світів; субкультури підлітка, старшокласника і дорослої людини. Точка дотику через прийняття світу підлітка є і крапкою дорослішання підлітка, старшокласника. Отже, наступною умовою реалізації виховних можливостей спілкування в клубному об'єднанні школярів є створення особливого простору єднання, співтворчості яке сприяє включенню підлітків у процеси взаємодії і взаємовпливу людей; спонуканню і становленню досвіду їхнього життєвого самовизначення, розвитку ціннісно-сислової картини свого життя. Учитель-вихователь при цьому виступає як учитель-фасилітатор, що володіє здатністю здійснювати фасилітуюче спілкування.

Актуалізуюче фасилітуюче спілкування – це вид педагогічної взаємодії, що обумовлює такий характер міжособистісних контактів педагога і вихованця, при якому задіюються психолого-педагогічні механізми навіювання, наслідування, і на цій основі збагачуються процеси морального самовдосконалення, актуалізується процес саморозвитку учасників дозвілєвого спілкування. Здатність педагога до фасилітуючого спілкування – це іманентна якість особистості педагога, що розвивається, що дозволяє здійснювати педагогічну взаємодію як надихаюче і заохочуюче вихованця на інтенсивну, усвідомлену самозміну і саморозвиток відповідно до індивідуально-пріоритетних змістів життя. Щоб відбутися таким учителем-вихователем необхідно зрозуміти зміст свого життя і зміст педагогічної діяльності. Досвід роботи кращих учителів показує, що там, де вчитель усвідомлено підходить до своєї смислотворчої функції, результати його діяльності стають якісно більш високими. Для учителя-фасилітатора, що працює на ступені смислотворчості найважливішою стає функція забезпечення духовного рівня життєдіяльності, тобто незвідності життя до матеріальних цінностей, утилітаризмові. Основними установками такого вчителя є: позитивне відношення до життя, вміння бачити позитивні боки життя, знаходити підтримку в усіляких ситуаціях; віра в силу добра, прагнення підтримати людину, яка “іде поруч”; відкритість у взаєминах.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що педагогічними умовами оптимізації виховних можливостей спілкування в клубному об'єднанні школярів слід вважати:

1. Емпатичні здібності вчителя-вихователя, що сприяють більш глибокому проникненню у внутрішній світ підлітка, старшокласника, безоцінно прийняти його соціокультурний світ, його субкультуру, і на цій основі здійснювати індивідуально-орієнтоване спілкування, спрямоване на допомогу в розв'язанні їх вікових проблем і потреб.

2. Особистісно орієнтоване спілкування, яке ґрунтується на діалозі, що вимагає від вчителя-вихователя умінь фасилітувати процес взаємодії; заохочувати підлітків, старшокласників до спілкування і здійснювати психолого-педагогічну підтримку їхнього особистісного росту. При цьому педагог-вихователь є особистістю, що усвідомлює зміст свого життя і педагогічної діяльності.

Подальше дослідження спрямоване на аналіз змін в педагогічному мисленні вчителя-вихователя, які відбуваються під час спілкування зі школярами і мають синергетичний характер прояву.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1968. – 487 с.
3. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956 – 423 с.
4. Ларцев В.С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности. Монография. – К.: Принт-Экспресс, 2002. – 430 с.

5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1962. – 575 с.
6. Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте /Под ред. И.В.Дубровиной – М., 2002. – 128 с.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 519 с.